

## מערת אל ג'נב

סיכום סיור של מרכז סיוור ולימוד שומרון עם ד"ר עמיחי שוורץ



מערת אל ג'נב היא מערת נטיפים יפה שכוללת מספר אולמות גדולים ומעברים שמקשרים בין האולמות. במערה נערך סקר ארכיאולוגי שהעלה ממצאים רבים בעלי חשיבות היסטורית רבה.

אין באמור משום המלצה להגיע למערה! ההגעה למערה כרוכה בתיאום צבאי והיא על אחריות המטייל בלבד!

דרכי הגעה למערה: בצומת תפוח נפנה מזרחה לכיוון מגדלים. לאחר כשני קילומטר, משמאלנו (מצפון לכביש) נראה את הפנייה להתיישבות החדשה אביתר. לאחר כשני קילומטר נוספים נפנה שמאלה לשביל עפר. רכבים גבוהים יכולים להתקדם עוד 150 מטר למעלה ולחנות ליד העמוד חשמל הגבוה. רכבים נמוכים יחנו בסמוך לכביש. מהעמוד חשמל נעלה בכיון צפון מזרח כ-70 מטר לכיוון עץ תאנה שבולט בשטח. הכניסה למערה בתוך סבך עץ התאנה.

המערה נתגלתה למחקר בסקר דרום השומרון של אהרן טבגר ודביר רביב.



### סקירה גיאולוגית

המערה היא מערה קארסטית, שנוצרה מהמסת סלע גיר, בתהליך של חלחול מים שהמסו את הגיר. המסת הסלע וחלחול הגיר ארעה לפני כ-90 מיליון שנה כאשר שכבות הסלע הקנומן-טורוניות עוד היו משוכבות בצורה אופקית, וחלל המערה שנוצר היה חלל אחד גדול. כתוצאה מהתרוממות הסלעים בעקבות הקימוט האלפיני, שכבות הסלע התרוממו והמערה התעוותה לצורה של חללים ואולמות רבים. במערה זקיפים ונטיפים גדולים שנוצרו מחלחול מי גשמים, והמסת והשקעת סידן בתוך המערה. לאחר זמן, נפער חור בתקרת המערה שקרסה, ושפוכת רבה של אדמה וסלעים מלאה את המערה לגובה של עשר מטר. על גבי האדמה שנסחפה למערה צומח עץ תאנה בעזרתו ניתן להיכנס לחלל המערה.



### סקירה היסטורית

בתוך המערה נמצאו ממצאים ארכיאולוגיים משמונה תקופות שונות שמתפרסות על כארבעת אלפים שנה! כלקוליתית. ברונזה קדומה, ברונזה תיכונה, ברזל 1, ברזל 2, פרסית הלניסטית, רומי קדום, ואיובי ממלוכי.

הממצאים- כל הממצאים שנמצאו הם לא ממצאים ארכיטקטוניים למעט שתי טרסות קטנות. אלא הממצאים הם מטלטלין.

**תקופה כלקוליתית:** מצאו קערות מעוטרות, פסיסים, להב צור.

אנו מכירים מערות דומות באזור מתקופה זו עם ממצאים דומים- מערת קנה, מערת עבוד, והמערה בצרדה. לא יודעים בדיוק למה המערה שימשה בתקופה זו, החוקרים מעריכים בגלל הקערות המעוטרות שאולי שימשה לפולחן. מה שבכל אופן ניתן ללמוד מהממצאים הכלקוליתיים זה שתקרת המערה נפעה לפני לא פחות מ-5,000 שנה. הממצאים נמצאו בכל חללי המערה.

**ברונזה קדומה וברונזה תיכונה:** מעט ממצאים, לא יודעים למה שימשה המערה בתקופה זו.

**תקופת הברזל 1:** תקופת ההתנחלות. בתקופת ההתנחלות ישנה התפתחות יישובית משמעותית באזור זה. מתקופה זו נמצאו במערה ממצאי מטלטלין שמעידים כנראה על תופעה של בריחה למערה. ניתן לקשור בין הממצאים לסיפור המקראי על בריחת בני ישראל למנהרות ולמצדות. "ותעז יד מדין על ישראל מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר בהרים ואת המערות ואת המצדות" (שופטים פרק ו' פסוק ב')

**תקופת הברזל 2:** התקופה היא תקופת ממלכת ישראל בשומרון, ובאזור חל פיתוח יישובי משמעותי שהותיר לנו שרידים רבים. גם בתקופה זו נמצאו חרסים, רק בחללים הפנימיים של המערה, שמעידים על בריחה למערה ומגורים בה. כמו במערה שלנו, כך גם במערות נוספות באזור נמצאו ממצאים דומים- בוואדי דליה וואדי רשאש, במערת נמרים ובמערה שליד נעלה. ניתן לקשור בין הממצא הארכיאולוגי לסיפור המקראי אודות פשיטות הארמים מדמשק על ממלכת ישראל. ניתן לציין גם את הפסוק "וארם יצאו גדודים וישבו מארץ ישראל נערה קטנה". על רקע סיפור זה אפשר לשער מדוע ברחו הישראלים למערות.

**תקופה פרסית – הלניסטית:** התקופה הפרסית וההלניסטית זה תחילת- אמצע בית שני. נמצאו חרסים רבים במערה מתקופה זו, וכן נמצא גם מטבע מתקופת אלכסנדר מוקדון. בתקופת בית שני השומרון מיושב על ידי שומרונים, וניתן לשער שהשומרונים ברחו למערה ממהומת המלחמה של הכיבוש ההלניסטי של אלכסנדר מוקדון. אולי הממצא יכול להעיד גם על התקופה שאחרי מסע הכיבוש, והשומרונים ברחו למערה בעקבות איבתו של אלכסנדר מוקדון לרומאים. הד לאיבה זו נראה בסיפור הבא, שמתאר מה עשה אלכסנדר לשומרונים- "נקבום בעקביהם ותלאום בזנבי סוסייהם. והיו מגררים אותם על הקוצים ועל הפרקנים, עד שיהגיעו להר גרזים. כן שיהגיעו להר גרזים וקרשוהו וקרעוהו כרשינים". ייתכן גם שהממצא ההלניסטי מעיד על אירוע מאוחר יותר, אחרי תקופת אלכסנדר מוקדון- על תקופת מלחמת הדיאדוכים. כפי שמופיע אצל יוספוס פלוויס- באחת מן המלחמות, תלמי לוקח שבויים רבים "משומרון ומעל הר גרזים" ואולי לכן בורחים השומרונים למערה.

**תקופת המרידות (סוף בית שני):** בתקופת סוף הבית השני האזור שלנו הוא אזור חשוב מאד שכן הוא סמוך (כארבע קילומטר) לבירת המחוז, עקרב, כיום הכפר עקרבה. נמצאו במערה חרסים מתקופת המרידות- מרד החורבן ומרד בר כוכבא.

מתקופת המרידות מוכרות ביותר מערות המפלט, ונמצאו בדרום השומרון כארבעים מערכות מסתור ומערות מפלט. מערה זו היא מערת המפלט הצפונית ביותר ביהודה, מה שעשוי להעיד על גבול תפוצת המרד.

**התקופה האיובית והממלוכית (שנת 1260):**

וכאן הגענו לממצא החשוב והמרתק ביותר במערה. זהו הממצא הארכיאולוגי הראשון למלחמות המונגולים בארץ ישראל!

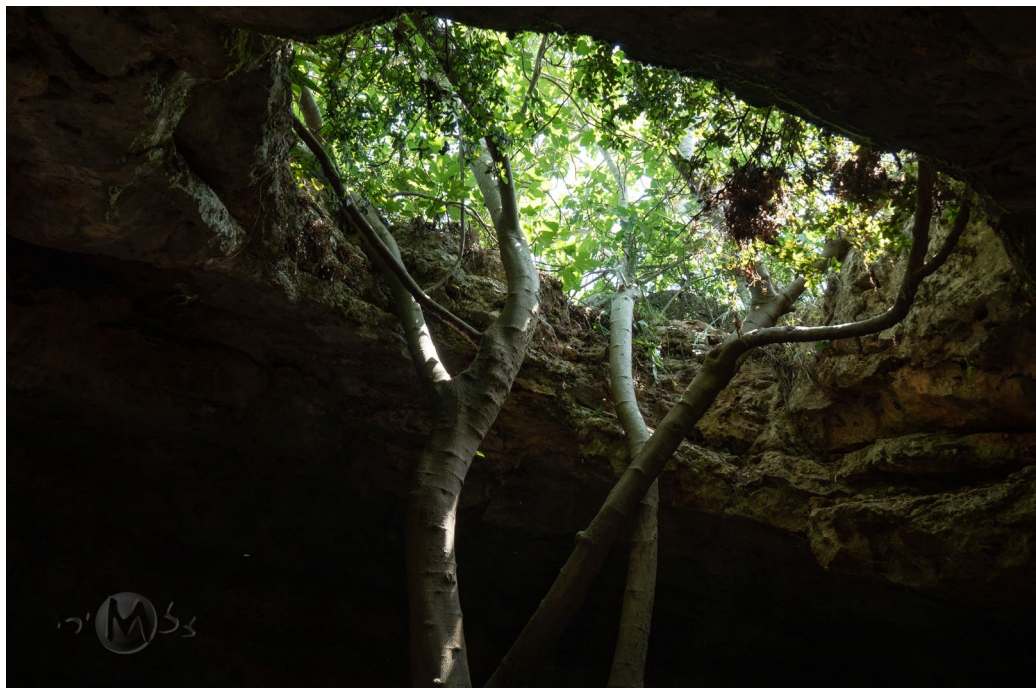
נתחיל בהקדמה קצרה: לפני שנת 1260 מי ששולט בארץ אלה האיובים. אלה הם מוסלמים צאצאי צ'לאח א-דין אל איוב. אל מול האימפריה המוסלמית האיובית מתחילה לקום אימפריה חדשה ואימתנית בשטחי הערבה האירואסייתית- האימפריה המונגולית. האימפריה המונגולית בהנהגתו של גינגיס חאן החלה בכיבושים עוצמתיים, מהירים ואכזריים, ונהייתה לבסוף לאימפריה היבשתית הגדולה ביותר בתולדות האנושות! עד היום בעולם המוסלמי כיבושי המונגולים נתפסים כאסון וכטרגדיה. הכיבוש המונגולי של בגדאד הותיר רושם רב

ביותר בזכרונם של המוסלמים, עד כדי שהסופרים המוסלמים מספרים שכל הנהרות שמסביב לבגדאד נצבעו בשחור מהדיו של הספרים שהושלחו לנהרות. גם את ארץ ישראל כובשים המונגולים למשך חצי שנה. עד שקם למונגולים אויב חדש שהצליח לבלום אותם- הממלוכים. הממלוכים היו ממוצא אתני מאד דומה למונגולים שבגיל צעיר, שמונה או עשר נמכרו לעבדות ושימשו כחיילים שכירים במצרים אצל הצבא האויבי. החוקרים מעריכים שהעובדה שהמוצא האתני היה זהה זו העובדה שאיפשרה לממלוכים להתקומם כנגד המונגולים. בקרב עין ג'אלות ב-1260 הממלוכים פעם הראשונה בהיסטוריה מצליחים להדוף את המונגולים. לאחר הקרב, בארץ ישראל אין מונגולים עד לשנת 1299 אז יש עוד פלישה קצרה של המונגולים. את המלחמות הללו אנו מכירים מן המקורות ההיסטוריים. אחד מהמקורות המרגשים והמעניינים זה רבי ניסים ממרסיי, תלמיד חכם שחי במרסיי במאה ה-14, וכך הוא כותב בספרו " מעשה ניסים"-

"בזמן שאין ישראל עליה, שממו עליה אויבנו היושבים בה. ולא יכלו לישיבה מיום החורבן עד עתה... ותמיד יתעוררו מלחמות על יושבי ארץ ישראל... שלש פעמים מלכו בה הנוצרים ושלש הישמעאלים, מיום חורבן הבית השני עד עתה. ואף הזמן שהחזיקו בה כל אחת משתי אומות אלו לא ישבו בה לבטח, רק תמיד קול פחדים באזניהם ואימות מלחמות, לישמעאלים מהנוצרים ומהישמעאלים לנוצרים. כי הישמעאלים יקנאו את הנוצרים והנוצרים יקנאו את הישמעאלים בעבור ישיבת הארץ הנבחרת. לכן לא נתישיבה עד עתה ישוב הראוי לה. ומלבד זה, אומות אחרות מדרום הארץ ומזרחה מתאווים ומשתוקקים אליה. ואחת לחמשים שנה לכל הפחות יוצא המלך התתר (המונגולי) בעם רב וחיל כבד להחזיק בירושלם. ואז כל יושבי ארץ ישראל נסו לקולם, נחבאים במחילות ובנקיקי הסלעים. ומניחים לבתיהם מאין יושב והעיר מאין אדם, עד עבור החיל הגדול הזה... לא תאמינו כי יסופר לכם מה ששמעתי וסופר לי מחיל התתר בבואו לירושלם. וכל זה סבה להיות הארץ שממה, עד ירצה האל ישיב שבות עמו ויבנה חרבות ירושלם וישיב שכינתו לתוכה, ואז תשכון כימי קדם."

ובכן במערה נמצאו מתקופה זו שני מטבעות. מטבע משנת 1260 שמעיד על הפלישה המונגולית הראשונה ומטבע מאוחר יותר שמעיד על הפלישה בשנת 1299. ממצא זה הוא החשוב ביותר במערה, משום שהוא הממצא הארכיאולוגי הראשון שמעיד על המלחמה שידועה לנו מהמקורות ההיסטוריים.

אין לנו אלא לסיים בתפילתו של רבי ניסים- שירצה האל ישיב שבות עמו ויבנה חרבות ירושלם וישיב שכינתו לתוכה, ואז תשכון כימי קדם.



המאמר נערך מסיכום של טיול למערה בהדרת ד"ר עמיחי שוורץ.  
כתב: אלקנה סוקולובר  
צילום: צלמירי